

BEYÂNÎ DİVANI'NDA GEÇEN ŞEHNÂME KAHRAMANLARI

Heroes of The ehnâme in the Beyânî Divan

Sorumlu Yazar /
Corresponding Author

Ali TAHTALI

Yüksek Lisans Öğrencisi,
Karabük Üniversitesi, Türk
Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Karabük, Türkiye.

ORCID

0000-0009-3597-0318

E-mail

alitahtali@karabuk.edu.tr

Geliş Tarihi / Submitted:

06.06.2024

Kabul Tarihi / Accepted:

29.06.2024

Kaynak Gösterim / Citation:

Tahtalı, Ali (2024). "Beyânî Divanı'nda Geçen Şehnâme Kahramanları", *Karabük Türkoloji Dergisi*, 5/9, 087-106.

Öz

Klasik Türk edebiyatında İran-Fars edebiyatı mitolojik unsurları çeşitli söz sanatları aracılığıyla istenilen manayı ifade etmek için kullanılmıştır. Bu anlamda dünya klasikleri arasında önem arz eden bir eser konumunda olan Ferdowsî'nin Şehnâme'si en fazla yararlanılan eserlerden birisidir. Bir kahramanlık destanı olan Şehnâmeden, karakterlerinin öne çıkan özellikleri, hikâyeleri, kahramanlıkları gibi yönleriyle, bazen benzetme, bazen karşılaştırma, bazen de şairlerin hayalleriyle kurdukları çeşitli bağlamlar vesilesiyle şiirlerde ve özellikle de padişahlara, devlet adamlarına yazılan kasidelerde övgü unsuru olarak sık sık yararlanılmıştır. Bu çalışma 17. yüzyıl divan şairlerimizden Beyânî'nin bilinen tek eseri olan divanında, Şehnâme'de yer alan mitolojik karakterlerden ne şekilde yararlandığını ortaya koymak amacıyla yazılmıştır. Bu yapılırken divandaki beyitler taranarak Şehnâme kahramanlarının yer aldığı beyitler tespit ve tahlil edilmiştir. Şairin bu karakterleri hangi vesileyle kullandığı incelenmiş, bunu nasıl yaptığı, hangi hayaller ve ilişkiler kurduğu, karakterleri hangi bağlamlarda ele aldığı açıklanmıştır. Daha çok dinî ve tasavvufî şiirler yazan Beyânî'nin, divanında on dokuz tane Şehnâme kahramanına yer verdiği tespit edilmiştir. Bu karakterleri, kimi yerde sevgiliyi övmek maksadıyla karşılaştırma unsuru olarak, kimi yerde kendi aşkını ifade etmek için benzetme unsuru olarak, kimi yerde de farklı manaları ifade etmek için kullandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Şehnâme, Beyânî, mitoloji

Abstract

In Classical Turkish literature, the mythological elements of Persian-Iranian literature have been traditionally used to convey desired meanings through various literary devices. In this context, Ferdowsi's "Shahnameh" a work of significant importance among world classics, is one of the most frequently utilized sources. As an epic of heroism, the "Shahnameh" has been extensively referenced in poetry, particularly in qasidas written in praise of sultans and statesmen. The notable characteristics of its characters, their stories, and their heroism have been employed as elements of praise, sometimes through simile, sometimes through comparison, and sometimes through the various contexts constructed by the poets' imaginations. This study aims to reveal how Beyani, one of our 17th-century Divan poets, utilized the mythological characters found in the "Shahnameh" in his only known work, his divan. To achieve this, the couplets in the divan were examined, and those featuring characters from the "Shahnameh" were identified and analyzed. The contexts in which the poet used these characters, how he employed them, what fantasies and relationships he constructed, and the contexts in which he approached these characters were explained. It was determined that Beyani, who predominantly wrote religious and Sufi poetry, included nineteen "Shahnameh" heroes in his divan. It was observed that he used these characters as elements of comparison to praise the beloved, as elements of simile to express his own love, and in different contexts to convey various meanings.

Keywords: Şehnâme, Beyânî, mythology.

Giriş

Mitoloji, mitlerin ortaya çıkışını ve anlamlarını inceleyen, yorumlayan, tarihte yaşamış toplumların, insanların, insanüstü varlıkların sosyal ilişkileri ve doğa olaylarını algılayış biçimleriyle dinî inanışlarına bakış açılarını ve yaşadıkları masalsi olayları yorumlamayı ele alan bilim dalıdır. Varlıkların nasıl meydana geldikleri, tanrılar, yaratılış, evrenin yaratılışı, hayvanlar ile bitkilerin var edilişi, doğa olayları, dinsel inanışlar, kutsallar, kahramanlar, devler, hayali ve ilginç varlıklar, metafizik yaratıklar, simgesel rivayetler, ilkel çağlardaki insanların inanışları, ayinleri gibi olayları aktaran bir anlatıdır (Yıldırım, İran Mitolojisi 29-30)

Mitoloji bilimi, medeniyet tarihi araştırmalarında, tarihteki sosyal yaşamın özelliklerini, eski insanların düşünce sistemini, inançlarını, diğer medeniyetlerle ilişkilerini belirleyerek ortaya koyan son derece yararlı bir bilim dalıdır (Yıldırım, İran Mitolojisi 61).

Mitolojik her ögenin hangi zamanda hangi mekânda gerçekleştiği konusunda kesin bir görüş bildirmek çok zordur. Mitolojiler zamanla değişimler geçirmişlerdir. Farklı kültürlerin bir araya gelmesi, hem yeni mitolojiler ortaya çıkarmış hem de zamansal değişikliğe uğramışlardır. Bu İran mitolojisinde de görülmektedir. İran'da bölge halkının binlerce yıl öncesine ait hikâyeleri sözlü edebiyattan yazılı edebiyata aktarılmıştır (Yıldırım, İran Mitolojisi 62). İran edebiyatının en büyük eserlerinden biri olarak kabul edilen, Firdevsî'nin eski İran efsaneleri anlattığı manzum destanı Şehnâme, İran mitolojisi ve mitolojik kahramanların destansı hikâyeleri üzerine kuruludur. Şehnâme kâinatın yaratılışından İranlıların İslamiyet'i kabulüne kadar uzanan bir dönemi kapsamaktadır. İran devletinin tarihi yapısını ve mitolojik düşüncelerini masalsi ve destansı bir anlatım tarzıyla aktaran hikayelerden oluşmaktadır. Firdevsî eseri yazdıktan sonra bir rivayete göre Gazneli Sultan Mahmud'a bir diğer rivayete göre ise Bâvend hânedanından Emîr İşpehbed Şehriyâr'a sunmuştur. Şehnâme'de Behram, Bihzâd(Behzâd), Cem/Cemşîd, Dârâ, Efrâsiyab, Gîv, Güstehem, Hızır, İskender, Keykubâd, Nûşirevân/Kisrâ, Rüstem, Şîrîn, Zâl gibi simalar yer almaktadır. Fars şiir geleneğinin en mükemmel metinlerinden biri olan Şehnâme, kahramanları ve zengin içeriklerden mürettep hikayeleriyle klasik Türk edebiyatının her döneminde şairleri etkilemiştir. Şairler bu karakterleri bazen benzetme unsuru, bazen karşılaştırma, bazen de istenilen bir manayı ifade etmek için kullanmışlardır. Bu anlamda araştırmacılar klasik şiirde Şehnâme kahramanlarının kullanımını ortaya koymak için çeşitli çalışmalar yapmaktadır. İncelediğimiz çalışmalardan Dr. Öğr. Üyesi Şerife Ağarı'nın "Bir Övgü Unsuru Olarak Şehnâme Kahramanlarının Klasik Türk Şiirindeki Dönüşümü: Bâkî-Nedîm Karşılaştırması" adlı makalesi, on beş ve on altıncı yüzyıllarda Şehnâme kahramanlarının hangi vesileyle kullanıldığını tespit etmesi bunu yaparken de iki yüzyılın en önemli şairlerinden Bâkî-Nedîm divanların-

da geçen kahramanların analizini yapmış olması ve Ayşe Cengiz'in 'Divan Şiirinde Destan Kahramanı Olarak Zâloğlu Rüstem' adlı çalışması kahramanların ele alınış biçimlerinin tespit ve tahlili gibi noktalardan fikir oluşması açısından örnek teşkil etmiştir. Bundan hareketle bu çalışmada, 17. yüzyıl şairlerinden Beyânî'nin bilinen tek eseri olan divanında yer alan Şehnâme kahramanlarının beyitlerde hangi vesileyle geçtiği incelenmiş ve ortaya konmuştur.

Beyânî asıl adı Ahmed olan şairin mahlasıdır. Beyânî; kelime olarak açık söyleyen, söz söylemekten anlayan, beyan ilminden anlayan anlamlarına gelir. Şair, bugün Afyon iline bağlı bir ilçe, o devirde ise Germiyan vilayetine bağlı bir kasaba olan Şuhut'ta doğmuştur (1016/1607). Babası Abdurrahman adlı bir kadıdır. İlmiye sınıfına mensup bir babanın çocuğu olan şair, medrese eğitimi görmüş, müderrislik yapmış daha sonra kadı olmuş ve çeşitli yerleri dolaşmıştır. İstanbul'da vefat etmiş (1075/1664 veya 1665) ve Edirnekapı dışında bir yere defnedilmiştir (Başpınar 12).

1. Beyânî Divanında Şehnâme Kahramanları

Altmış bin beyitten oluşan Şehnâme, Türk kültürü ve edebiyatında oldukça etkileyici bir yere sahiptir. Eserde yer alan kahramanlar şairler tarafından şiirlerde yaygın bir biçimde genellikle de övgü unsuru olarak kullanılmıştır. Beyânî, Divanı'nda bu kahramanların on dokuz tanesine yer vermiştir. Bazı kahramanların adını çokça zikrederken bazılarında hiç söz etmemiştir. Adı geçen kahramanlar ve ilgili beyitler aşağıda alfabetik sıraya göre verilmiştir.

1.1. Behmen: Gûstasb'ın torunu ve İsfendiyar'ın oğlu olan Behmen'in gerçek adı Erdişer'dir. İran'ın en meşhur kahramanlarından. Öyle ki, Şehnâme'nin yanı sıra birçok İran şairi Behmen-name adında eserler ortaya koymuş ve bu vesileyle onun kahramanlıklarını anlatmışlardır. Behmen, dedesi Gûstasb'ın ölümünden sonra dedesinin tahtına oturur ve yıllarca memleketini adaletle yönetir (Şişman ve Kuzubaş 132).

Behmen'i yiğitçe büyüten, ona savaşmayı öğreten Rüstem'dir. Ama Behmen'in Rüstem'e ihanet ettiği söylenir. Rüstem Behmen'in kardeşi İsfendiyar'ı öldürür, Behmen'de intikam almak için Sistan denen yere gider. Rüstem'in babası olan Zâl'i yakalattırıp esir alır ve Rüstem'in kardeşi olan Feramuz'u da öldürür. Behmen'e Zâl'in kutsal olduğu, bedduasından korkması gerektiği söylenir ve Behmen, Zâl'i özgür bırakır, ama Zâl yine de beddua eder. Bir süre sonra o bölgede ortaya bir ejderha çıkar, Behmen ejderhayı öldürmeye gider ve ejderha Behmen'i parçalar ve yutar (Canım 248).

Tarihçilerin tespitine göre mektup, ferman gibi yazılarına Tanrı'nın adını yazarak

başlayan ilk hükümdar Behmen'dir (Yıldırım, Fars Mitolojisi 142).

Rûz-ı Behmen (Behmenrûz) yani "Behmen **günü**" Fars mitolojisinde her ayın ikinci **gününe** verilen isimdir. Behmen, **İmşâspendin** (kutsal ölümsüzün) birincisi olarak kabul edilir, bu güne Behmen'in adının verilmesinin sebebi budur. Küslükleri, kızgınlıkları ortadan kaldıran Behmen'e atfedilen bugün de **törenler düzenlenir, bayram gibi kutlanır (Yıldırım, Fars Mitolojisi 159)**. Beyânî **aşığıdaki** beyitte Behmen'in adının verildiği bu güne telmihte bulunmuştur:

Salınsa n'ola gönül 'id-gâh-ı cânâna

Kejüm-cefâ olur elbette rûz-ı Behmen-i 'aşk G.422/4

1.2. Behram: Şehnâme'de birden çok Behram bulunmaktadır. Ama en meşhur olanı, Yezdecürd'ün oğlu Behram-ı Gûr'dur. 'Gûr' Farsça yaban eşeği manasına gelmektedir. Behram sık sık ava çıkıp yaban eşeği avladığı için, ona Behram-ı Gûr denmiştir (Şişman ve Kuzubaş 133).

Behram Sâsânî devletinin on beşinci hükümdarıdır. Hükümdar olduğu dört yıllık süreçte ülkesinde hiç kimse ölmemiştir. Ermenistan'ı fethetmiş ve oranın halkına adaletli davranıp, dinlerini özgürce yaşamalarını sağlamıştır. Genellikle ülkenin yönetimini vezirlere bırakıp ava çıkarmış. Bunun yanı sıra Behrâm, içki, eğlence ve kadınlara düşkünlüğüyle de meşhurdur (Yıldırım, Fars Mitolojisi 148).

Beyânî beyitinde Behram'ın avcılığına telmihte bulunarak, hançer yarasının eziyetini, acısını bilenlerin, bu acıyı çekenlerin mateminde bulunacağını, onların derdine ortak olacağını şöyle ifade etmiştir:

Zahm-âşinâ-yı hançer-i Behrâm-ı cevri olan

Her küşte-i belâ-zedenüñ mâtemindedür G.241/6

1.3. Bihzâd (Behzâd): İranlı meşhur bir ressam olan Bihzâd, divan şiirinde ressamlıktaki kabiliyeti ve ünü sebebiyle anılır (Şişman ve Kuzubaş 135).

Şairlerimiz sevgilinin vasıflarını Bihzâd'ın resmedemeyeceği kadar üstün olduğunu ifade ederler. Şiirlerde çoğunlukla kıyas unsuru olarak kullanılmıştır. Ayrıca Bihzâd, Şehnâme'de Keyhüsrev'e babasından miras kalmış olan atın adı olarak geçmektedir (Tökel 96).

Beyânî, aşağıdaki beyitte Bihzâd'ı ressamlık vasfıyla anar. Gönül evi muhabbet hanedir putların nakışlarıyla doludur, ancak bu nakışlı Mani kilisesi gibi olan kalbi, bir başka nakkaş, Müslüman bir nakkaş olan Bihzâd'ın sarayı gibi mamur etmemiz vardır, ifadeleriyle kesretten vahdete, şirkten, yani başka sevgililerden sıyrılıp Allah'a yönelmek gerektiğini anlatmıştır. Keza Yüce Rabbimiz Kur'an-ı Kerim'de mealen

şöyle buyurmaktadır; “Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır.”¹ Müfessirler bu ayeti bir kalpte iki sevgili olmaz, tek sevgili, kalbin hakiki muhatabı Yüce Allah’tır şeklinde tefsir etmişlerdir. Hazreti Abdulkadir Geylani’de bu konuda şöyle buyurmaktadır; “Hakk’ın evi olan kalbini tahliye et, orada Allah sevgisinden gayrı her şey puttur, öyleyse sen, putları kır! Evi temizle; kalbinde Allah sevgisinden başka hiçbir şeye yer verme. Melekler, içinde suret bulunan bir eve girmezlerse, içinde bir sürü suretlerle putların bulunduğu senin kalbine Allah nasıl girer?”

Mahabbet-hânedür beyt-i dili nakş-ı sanemlerle

Münakkaş deyr-i Mânî kasr-ı Bihzâd etmemüz vardur

G.209/2

Bu beyitte ise Hz. Ya’kûb’un Hz. Yûsuf’a olan muhabbeti ve ondan ayrılması sebebiyle çektiği hasret açısından dem vurarak, cefa çekmenin, kalbi hüznü olmanın kıymetini ifade etmek için, Mânî kilisesinde hüznü olmak, Bihzâd sarayında şad olmaktan evladır demeye kadar getirmiştir. Bilindiği üzere Hz. Ya’kûb bir hata olarak kalbinde Hz. Yûsuf’a duyduğu yoğun şefkat ve muhabbet sebebiyle Allah’ı unutturmuş, bu durum kendisine vahiy meleği Cebrail(as) tarafından bildirildiğinde tövbe etmiştir ama çektiği sıkıntılar sonunda güzel neticeler vermiştir. Hüznün, kıymeti bilinirse acılara katlanmanın ehemmiyetine binaen, bu beyit Beyânî tarafından şöyle dile gelmiştir:

Hazenden hâne-i Ya’kûb’a dönmek kalb-i nâ-şâduñ

Beyânî deyr-i Mânî kasr-ı Bihzâd olmadan yegdür G.251/5

Bu beyitte ise Beyânî sevgilinin aşkından gam çektiğini, bunun sebebinin sevgilinin hayale gelen sureti olduğunu ve bu hayali tasvir etmede büyük sanatkâr Bihzâd gibi olduğunu ifade etmiştir:

Eylerüz dikkat Beyânî meclis-i gam yazmada

Hûb tasvîr eylerüz sâni-i Bihzâd’uz bugün G.628/7

1.4. Bîjen: Kahraman ve gözü pek bir genç olan Bîjen Gîv’in oğludur. Hayatının en önemli kısmı Efrasiyâb’ın kızı Münije ile olan hikâyesidir. Bîjen, halkı onlara musallat olan domuzlardan kurtarmak üzere domuzlarla savaşmaya gider ve bu savaş sırasında Münije ile karşılaşır ve birbirlerini severler. Bunu öğrenen Efrasiyâb, Bîjen’i bir kuyuya hapseder, Bîjen orada yıllarca kalır. Sonra oradan Rüstem tarafından kurtarılır ve Münije ile birlikte İran’a dönerler. Bîjen milleti için pek çok kahramanlıklarda bulunmuştur. Bîjen, Divan şiirinde genellikle kuyuya hapsedilmesi nedeniyle bir benzetme sebebi olarak kullanılır (Şişman ve Kuzubaş 135).

¹ Ahzab Suresi, 33/4.

Bîjen'in yiğitliğini ve cesaretini gösteren, Şehnâme'de anlatılan bir başka kahramanlık macerası da domuzlarla savaşmasıdır. Nereden geldiği bilinmeyen ve aniden ortaya çıkıp insanlara saldıran, şehri, tarlaları, bahçeleri talan eden, büyük zararlara sebep olan ve karşı konulamayan domuz sürülerine karşı koyamayan Ermanlılar pehlivanları çağırır fakat kimse cesaret edemez, sadece Bîjen yardım edeceğini söyler ve Erman ülkesine gider, domuzlarla savaşır ülkeyi kurtarır (Tökel 96).

Aşağıdaki beyitte Bîjen'in Münije'ye aşkı için girdiği savaşlar, verdiği mücadele, çektiği sıkıntılar üzerinden feleğin acımasızlığı, tüm âlemi tıpkı Bîjen'e yaptığı gibi kırıp geçirmesi ifade edilmiştir:

Tîğ-zendür şöyle kim kırdı geçürdi 'âlemi

Bîjen-i nâz u kirişmeñ bî-amân-ı rüzgâr G.097/3

1.5.Cem / Cemşîd: Cem, diğer adıyla Cemşîd Tahmerüs'ün oğludur. Yedi yüz yıl tahtta kalmıştır. Büyük bir hükümdardır, rivayete göre emrinde devler vardır. Cem, insanlar için yararlı birçok icatta bulunmuştur. Devlere kalıplara balçıktan tuğlalar döktürerek hamamlar, köşkler, saraylar yaptırmıştır. Sert taştan yakut, kehribar, gümüş ve altın gibi mücevherler çıkarmıştır. Kâfur, mis, öd, amber ve gül suyunu bulmuştur. Aynı zamanda tıp ilminden de anlayan Cem, hekimliği ile hastalara derman olup şifa dağıtmıştır. Ayrıca gemilerle bütün denizleri dolaşmıştır. Cem büyük bir taht yaptırmış ve devler tahtı kaldırıp göklere kadar çıkarmıştır. Onun gökyüzünde parladığını gören halk, ona ışık şahı anlamına gelen Cemşîd ismini vererek üzerine mücevherler saçmış, bu olaydan sonra o güne Nevruz adı verilmiş. Zamanla Cem doğruluktan ayrılmış, tanrılık iddiasında bulunmuş ve halkı ondan yüz çevirmiştir ve Cem, Tanrı'nın gazabına uğrayarak eski gücünü, saltanatını kaybetmiş, sonunda da Dahhâk tarafından testere ile kesilerek öldürülmüştür. O, divan edebiyatında genellikle şarabın mucidi olmasıyla anılır; eğlence âlemlerinin hep başköşesindedir. Ancak Şehnâme'de onun şarabı icat ettiği geçmemektedir (Şişman ve Kuzubaş 136).

Cem, şairlerin divanlarında adı en çok geçen kahramanlardandır. Özellikle câm-ı Cem, bezm-i Cem terkipleri ile şarabı ve şarap kadehinin mucidi olması ve meşhur eğlence meclisleri vesilesiyle anılır (Ağarı 237).

Cem diğer adıyla Cemşîd, Beyânî divanında adı en çok geçen Şehnâme kahramanıdır. Beyitlerde farklı özellikleriyle anılan Cem, aşağıdaki ilk beyitte saltanatının büyüklüğü sebebiyle övülen muhatabın zamanın kurtarıcısı ve zamanın Cem büyüklüğündeki padişahı olduğu ifade edilmiştir:

Mehdî-i devr-i zamândur o şeh-i Cem-'azamet

Cümle ma'lûmı anuñ lâzıme-i güft ü şenîd K.3/192

² Cem K.3/54 numaralı beyitte de aynı manada geçmektedir.

Bir diğerk beyitte yine saltanatının büyüklüğü sebebiyle ve eğlence meclislerine olan düşkünlüğü sebebiyle zikredilmiştir; Sevgiliye övgü maksadıyla, Cemşîd Hz. Süleyman'ın gösterişli zamanını görseydi ancak onun meclisinde içecek servisi yapan kişi olurdu şeklinde bir benzetme yapılmıştır:

Sâkî-i meclisi olurdu elinde câmı

Görse dârât-ı Süleymân-ı zamânı Cemşîd K.3/59

Bu beyitte de eğlence meclisleri gül bahçesine benzetilmiş ve Cem veziri Âsaf ile birlikte şöyle zikredilmiştir:

Verdi gülzâra şeref ol Âsaf-ı Cem-‘azamet

Etdüğü demde sa‘âdetle anı cây-ı sebât K.4/13

Aşağıdaki beyitte yine Cem'in eğlence meclislerine telmihle, şair Beyânî; “Biz gam meclisinde altın işlemeli kadehe sahibiz, Cem'in meclisleri gibi bizde aşk mirasının sarhoşlarıyız dünya umrumuzda değil” manasını içeren şu sözleri zikretmiştir:

Biz ki bezm-i gamda câm-ı zer-nigâra mâliküz

Rind-i Cem-âyîn-i ‘aşkuz yâdigâra mâliküz K.5/1

Bu beyitte ise Cem, câmı yani kadehi, eğlence, sarhoşluk vesilesi ile anılmış, şair kendi kadehinin yüce bir kadeh, vahdet içeceği olduğunu Cem'inkiyle kıyas edilmesi gerektiğini ifade etmiştir:

Bu câm-ı dil-güşâdur câm-ı vahdet

Kıyâs etmeñ anı Cem yâdigârı K.9/32

Bu beyitte de yine Cem, câmıyla ve eğlence meclisiyle başka sözlerle şöyle zikredilmiştir:

Beyânî gam degül câm-ı Cem olmazsa bu meclisde

Şikeste bir sifâl olsun hemân kem olmasun sahbâ G.009/5

Aşağıdaki beyitte meyhane, içki(şarap, bade) vesilesiyle Cem şöyle anılmıştır:

Künc-i humdur meskenüm köhne sifâl-i mey-kede

Mey-fürûşuñ devletinde sâğar-ı Cem'dür bana G.023/2

Aşağıda divandaki yerleri bildirilen beyitlerde Cem; saltanatı, eğlenceye olan düşkünlüğü, kurduğu eğlence meclisleri, meyhane, iştret, kadınlara düşkünlüğü, şarap ve

kadehi sebebiyle anılmıştır.³

1.6.Dârâ: İran hükümdarlarından Dârâb'ın oğlu olan Dârâ, edebiyatımızda adı en çok geçen İran padişahlarından biridir, kahramanlığı ve saltanatı ile meşhurdur fakat hayatının sonu çok hazindir; İskender'le savaşıp yenilerek tacını ve tahtını kaybetmiştir (Şişman ve Kuzubaş 143).

On dört yıl tahtta kalan Dârâ, İskender ile peş peşe yaptığı üç savaşta da yenilmiş ve sonra kendi hizmetçileri tarafından öldürülmüştür (Yıldırım, Fars Mitolojisi 233).

Şehnâme'de anlatıldığına göre Dârâ Büyük İskender'in babasıdır. Makedonyalı Philipp'in Nâhid adında bir kızı vardır, Dârâ onunla evlenir ve kız hamile kaldığında onu babasına geri verir. Büyük İskender bu kadının ve Dârâ'nın oğludur (Tökel 96).

Şairler Dârâ'yı genellikle ihtişamı ve yüceliği sebebiyle anarlar. Bunda haklılık payları vardır çünkü İran en geniş sınırlarına Dârâ zamanında ulaşmıştır. Dârâ kendi zamanlarında yaşayan padişahların en güçlüsüdür. Ona hükümdar-ı âzam ve şehinşah da denilirdi (Tökel 96).

Hazreti Peygamber (sav)'e yazılmış olan na't-i şerifin bu beytinde Beyânî, Dârâ'nın hükümdarlığından dem vurarak, Peygamberi dünyanın bekçisi, adil, güçlü, büyük padişah, hükümetindeki yüce kanunları yenileyen sözleriyle methetmiştir.

O cihân-bân u cihân-dâver ü Dârâ-şevket

Eyledi mahkeme-i şer'-i şerîfi tecdîd K.3/30

Bir diğer beyitte de yine övülen muhataba hitaben, "O, zamanının Dârâ'sıdır" şeklindeki ifadelerle Dârâ'nın hükümdarlığına, kahramanlığına şu sözlerle telmihte bulunulmuştur:

Sâlik-i nehc-i şerî'atdür o Dârâ-yı zamân

Kavl ü fi'linden anuñ sâdır olan hep hasenât K.4/21

Aşağıda divandaki yerleri numara ile bildirilen beyitlerde Dârâ yine hükümdarlığı, malikiyeti sebebiyle anılmıştır.⁴

³ G.078/2, G.106/7, G.155/4, G.184/2, G.185/7, G.207/1, G.211/1, G.212/5, G.238/5, G.260/1, G.276/7, G.299/5, G.329/1, G.331/1, G.348/1, G.349/1, G.350/2, G.370/4, G.371/6, G.409/9, G.417/1, G.419/4, G.446/5, G.447/8, G.455/9, G.466/3, G.487/3, G.489/6, G.508/1, G.509/7, G.512/5, G.513/2, G.514/1, G.516/4, G.530/4, G.550/3, G.554/7, G.566/3, G.583/5, G.586/6, G.636/3, G.644/6, G.694/5, G.708/5, G.714/3, G.721/2, G.736/4, G.748/4, G.756/1, G.772/3, G.774/1, G.775/2, G.801/1, G.813/5.

⁴ K.5/21, G.116/3, G.348/12, G.645/7, G.731/4, G.756/1, G.812/5.

1.7.Efrâsiyab: Peşeng'in oğludur. Onun büyük Türk hakanı Alp Er Tunga olduğu ve bu adı ona Farsların verdiği pek çok kaynaktan geçmektedir. Firdevsî Şehnâme'de Efrasiyâb'ı bazen kahraman olarak tanıtır. Ama genellikle kendi milletini yüceltme maksadıyla onu zalim, insafsız, Türk-İran savaşlarında mağlup olan ve sık sık savaş meydanından kaçan bir kişi olarak anlatır. Efrasiyâb, divan şiirinde zenginliği, saltanatı ve kahramanlığı ile anılmaktadır (Şişman ve Kuzubaş 145).

Efrâsiyab Şehnâme' de anlatılan olağanüstü karakterlerdendir. Turan hakanı olması ve İran'ın düşmanı olması nedeniyle Firdevsî'nin tasvir etmediği bir kahramandır. Yine de Şehnâme' de onun kahramanlığının, gücünün ve cesaretinin ifade edildiği sahneler mevcuttur (Tökel 96).

Şair bu beyitte Efrasiyâb'ın kahramanlığına telmihle, "Korkum yok benim, gam, keder Efrasiyâb gibi de saldırsa, benim Rüstem gibi yiğit yüreğim vardır." manasını şu dizelerle ifade etmiştir.

Ne bâküm var benüm Efrâsiyâb-ı gam hüçûmından

Dil-i pür-zûr gibi bir tehemten Rüstemüm vardur G.207/3

1.8.Gîv: Gîv, Rüstem'in damadıdır. Savaşlarda İran adına pek çok fayda göstermiş cesur bir pehlivandır. Hatta bazı savaşlarda İran ordusunun komutanlığını da yapmıştır. Divan şiirimizde onun kahramanlık yönüne gönderme yapılır (Şişman ve Kuzubaş 150).

Gîv Keyhüsrev'i Efrasiyab'ın esaretinden kurtarıp Çin'den İran'a getirir, bu macerâsı yedi yıl sürer. Gîv'in sihirli özellikleri olan meşhur bir zırhı vardır. Oğlu Bîjen savaşlara giderken bu zırhı Gîv'den alarak gider ve ancak onu giydiğinde savaşmıştır. Olağanüstü özellikleri olan bu zırhın adı Siyavuş'un zırhı olarak bilinmektedir (Tökel 96).

Kahramanlık ve cesaret sembollerinden biri olan Gîv, Beyânî'nin bu beyitinde diğer kahraman pehlivanlar Rüstem, Nerîmân ve Güstehem ile birlikte zikredilerek, artık ne doğuda ne batıda böyle cihangir hükümdarlar kalmadığı şeklinde anılmaktadır:

Ne Zâl-i zer ne Gîv ü Güstehemler kaldı dünyâda

Ne Rüstemler cihâna Kahramân-âsâ gelüp gitdi G.812/45

1.9.Güstehem: İran'ın en ünlü pehlivan ve kumandanlarından birisidir. İranlıların yaptığı pek çok savaşta sayısız yararlılıklar göstermiştir. Şiirlerde genellikle bu yönü ile ele alınır (Şişman ve Kuzubaş 151).

Bu beyitte Beyânî şiir meydanını cenk meydanına benzeterek bu er meydanını dü-

⁵ Gîv, G.756/5 numaralı beyit de aynı manada zikredilmiştir.

zenleyen kişinin kendisi olduğunu söyler. Kendi ifadelerinin Zaloğlu Rüstem gibi güçlü olduğunu Güstehem'den üstün olduğunu söyleyerek, kendi şairliğini metheder:

‘Arsa-i nazmuñ Beyânî ma‘reke-perdâzıyam

Rüstem-i tab‘umla hem-meydân olur mı Güstehem G.511/5

Diğer bir beyitte şair Güstehem’i diğer kahraman pehlivanlar Rüstem, Nerîmân ve Gîv ile birlikte zikrederek, artık ne doğuda ne batıda böyle cihangir hükümdarlar kalmadığını ifade etmiştir:

Kanı ol söylenen sâhib-kırân-ı maşrık u mağrib

Ne Rüstem ne Nerîmân u ne Gîv ü Güstehem kaldı G.756/5

1.10. Hızır: Hızır, İskender’in veziridir. İskender ile Hızır, dünyayı dolaşırken birlikte âb-ı hayâtı (ölümsüzlük suyunu) bulmak için Karanlık Ülkesi’nde ilerlerler. Bir yerde yol ikileşir ve yolun birine İskender, diğerine Hızır gider. Hızır bu yolda âb-ı hayâtı bulur ve içer. Ancak onun âb-ı hayâtı bulduğundan İskender’in haberi yoktur. İskender yorgun ve bitkin bir halde askerlerinin yanına döner. Hızır’dan bir daha haber alınamaz. Hızır’ın Şehnâme’deki macerası bu kadardır. Ancak Hızır hakkında başka rivayetlere Doğu kültüründe rastlanmaktadır. Peygamber veya veli olduğu söylenen Hızır’ın macerasının farklı İslamî varyantları da bulunmaktadır. Hızır, şiirimizde daha çok âb-ı hayâtı bulmasıyla anılır (Şişman ve Kuzubaş 151).

Bu beyitte hayâtı gam denizine benzeten şair, ecelden kurtuluş olmadığını, kurtulmak için ancak Hızır ya da İsa (as) olmak lazım geldiğini ifade etmiştir. Hızır ölümsüzlük suyu (âb-ı hayât) vesilesiyle, İsa(as) yine çarımha gerilirken Allah tarafından kurtarılıp, göğe kaldırılması dolayısıyla eceli tatmadığını ifade etmek için zikredilmiştir.

Ecel deryâsıdur bu bahr-ı gam bir kes halâs olmaz

Halâs olan meger Hızır ola yerde gökde yâ ‘İsâ G.011/6

Şair aşağıdaki beyitte “Hızır gibi ölümsüzlük suyunu buldum bulalı, kesretten kurtulup vahdete erişeli, fenadan bekaya ulaşalı, karanlık ülkesi misali olan dünya âleminin hükümdarı İskender’e baş eğmem.” demektedir.

Bulaldan Hızır-ı dil âb-ı bekâyı deyr-i zülfünde

Reh-i zulmetde ol İskender-i devrâna baş eğmez G.313/3

Bu beyitte ise şair, baharın gelişini Hızır’a benzeterek bastığı yerleri yemyeşil etti manasında ölümsüzlük suyuna telmihte bulunmuştur.

Zamânuñ Hızır'ıdur basduğı yerler yemyeşil oldu

Riyâz-ı Cennet etdi her diyârı [makdem-i nev-rûz] G.340/2

Bir başka beyitte ise Hızır da olsa, Meryem oğlu İsa (as) da olsa insanın sonu ölümdür ifadesiyle Hızır yine ölümsüzlük suyu vesilesiyle zikredilmiştir.

Çekersin câm-ı mevti 'âkıbet ey zâde-i Âdem

Gerekse Hızır-ı devrân ol gerekse 'İsî-i Meryem G.515/16

1.11. İskender: Tarihi kaynaklarda birçok İskender adı geçmektedir: “İskender-i Zülkarneyn, İskender-i Kebir, İskender-i Himyeri, İskender-i Makedoni, İskender-i Yunani” diye anılan efsanevi hükümdar İskender’in Yunan kralı Büyük İskender mi yoksa Kuran-ı Kerim’de⁷ adı geçen Peygamber yahud veli olduğu tam aydınlatılmamış Zülkarneyn mi olduğu karıştırılmaktadır. Aslında ikisi arasında hem zaman hem de şahsiyet olarak büyük farklar bulunmaktadır. Dünya edebiyatında Şahnâme’den etkilenecek kaleme alınmış pek çok «İskender» hikâyesi vardır. Türk edebiyatında ilk “İskender-nâme” Ahmedî tarafından 1390 yılında yazılmıştır. İskender Şehnâme’de Dârâb’ın, Rum kayserinin kızından olan oğlu olarak geçmektedir. Rum kayseri Feylakus’un tahtına oturmuş, adaletle hükmetmiş, halkının sevgisini kazanmıştır. İran tahtına oturduktan sonra namı ve adaleti dünyaya yayılmış ve “Zülkarneyn” diye anılmaya başlanmıştır. Hindistan, Çin, Arabistan ve Mısır gibi yerleri gezmiş; halkı Ye’cüc ve Me’cüc’ün istilasından korumuş; veziri Hızır ile birlikte Karanlık Ülkesine gitmiş, âb-ı hayatı aramıştır. Ancak Hızır’ın âb-ı hayatı bulmasına karşın, o, âb-ı hayâta erişememiştir. Uzun ve maceralı bir ömür sürmüş olan İskender, şiirimizde türlü tasavvurlarla ele alınır (Şişman ve Kuzubaş 157).

Divan şairlerimiz İskender’i, uzun yıllar süren hükümdarlığı, savaşları, kahramanlığı ve veziri Hızır’la karanlık ülkesine yaptıkları sefer ile âb-ı hayatı aramaları, zenginliği ve mücevherleri, Ye’cüc ve Me’cüc kavimlerinin istilasına karşı yaptığı sedd-i İskenderî, limanı ve gemileri görebilmek için İskenderiye şehrine yaptığı ayine-i İskender gibi vesilelerle şiirlerinde sık sık kullanmışlardır (Ağarı 243).

Beyânî şiirlerinde İskender’i saltanatı, Hızır ile yaptığı yolculuk ve ayine-i İskenderî vesilesiyle konu edinmiştir. Aşağıdaki beyitte İskender saltanatının büyüklüğü vesilesiyle anılmış; muhatabının saltanatını öven şair, İskender’i ve Cemşid’i onun saltanatının yanında hayrette kalmış şeklinde zikretmiştir:

‘Azam-ı saltanatı ta‘ne-zen-i İskender

Haşem ü şevketi hayret-dih-i ‘akl-ı Cemşid K.3/54

⁶ Hızır G.537/6, G.570/3 numaralı beyitlerde de aynı vesileyle anılmıştır.

⁷ Kehf18/83-99.

Bir diğer beyitte ise şair, dervişlerin dünya saltanatına bakmadığını, onların zühd ehli olduklarını sadece bir keçe giymekle yetindiklerini, İskender ve Dârâ'nın büyük saltanalarına nazaran bunu tercih ettiklerini ifade etmiştir:

Göre dervîş-i nemed-pûşî eder mi zâhid

Şevket ü haşmet-i İskender ü Dârâ'ya nazar G.116/3

Başka bir beyitte İskender, yine gücü ve saltanatı sebebiyle geçmektedir: Hızır ve veziri İskender'in karanlıklar ülkesinde âb-ı hayâtı aramalarına telmihle, şair, “Sevgilinin saçlarında ab-ı hayâtı bulalı, fenadan bekaya ulaşalı, karanlıklar ülkesi misali olan dünya âleminin hükümdarı İskender'e baş eğimem.” demektedir:

Bulaldan Hızır-ı dil âb-ı bekâyı deyr-i zülfünde

Reh-i zulmetde ol İskender-i devrâna baş eğmez G.313/3

Bu beyitte ise içki kadehi ayine-i İskender'e benzetilerek âlemi altı cihetten gösterir bir ayna manasında ifade edilmiştir:

Şeş cihetden gösterür mir'ât-ı İskender gibi

Elde bir âyîne-i 'âlem-nümâdur câm-ı mey G.748/2

Aşağıdaki beyitte de İskender, saltanatı sebebiyle anılmış; dünyanın geçici olduğu, binlerce İskender'in gelip geçtiği ifade edilmiştir:

'Aceb dâr-ı fenâdur bu cihân-ı bî-sebât el-hak

Beyânî niçe biñ İskender ü Dârâ gelüp gitdi G.812/5

1.12.Keykubâd: Keyâniyan sülalesindedir. Padişahlığı yüz yıl sürmüştür. Rey şehrinin etrafına yüz köy yaptırmış, memlekette adaleti ile tanınmıştır. Turanlılara karşı zaferler kazanmış, devletin hazinesini ağzına kadar doldurmuştur. Kâvûs, Âreş Peşin ve Ermin adında dört çocuğu olan, Keykubâd, divan şiirinde mülkü ve saltanatı sebebiyle anılır (Şişman ve Kuzubaş 161).

Keykubâd iyi ve güler yüzlü bir padişah olarak bilinir, halkı tarafından sevilir, halkı onun hükümdarlığında huzur ve refah içerisinde yaşamıştır (Yıldırım, Fars Mitolojisi 470).

Aşağıdaki beyitte şair Beyânî, kendine seslenerek “Malikü'l mülk olan tüm mülklerin maliki sahibi cenabı Allah'a yalvararak dua et. O perişan dilenciye lütfuyla Keykubâd eyleyler.” ifadeleriyle Keykubâd'ı mülkü ve saltanatı dolayısıyla anmaktadır:

Beyânî Mâlikü'l-mülke tazarru'la niyâz eyle

Gedâ-yı bî-ser ü sâmanı lutfı Keykubâd eyler G.152/5

1.13.Mani: Çin'de yaşayan bir ressam olan Mani'nin diğer adı Erjeng'dir. Ressamlıkta bir hayli mahahretli olan Mani yaptığı her resimle dillere destan olmuştur. Maniheizm dininin de kurucusudur. Şiirimizde ressamlığı ve getirdiği din sebebiyle anılmaktadır (Şişman ve Kuzubaş 161).

Beyânî, beytinde Mani'yi ressamlıktaki ünü vesilesiyle anmıştır. Ona göre aşığın gönlünün kapısı, duvarı put tasvirleriyle tasvir olunmuştur buna göre aşığın gönlü ya Mani kilisesi ya da put evidir:

Der ü dîvârı tasvîr-i sanemlerle musavverdür

Dil-i 'âşık ya deyr-i Mânî yâ beyt-i çelîpâdur G.175/58

Bir başka beyitte de yine ressamlığı vesilesiyle andığı Mani hakkında şair, "Hayalin en büyüğünü su üzerine ah kalemiyle cana nakşederiz ama Mani gibi ressam değiliz" demektedir:

Hayâlûñ şâhını âb üzre kilik-i âh-ıla cânâ

Güzel nakş eylerüz ammâ ne Mânî vü ne Bihzâduz G.325/4

1.14.Nerimân: İran'ın en ünlü pehlivanlarından olan Nerimân, Zal'ın babası, Rüstem'in de dedesidir. Şehnâme'de ismi sık sık geçer. Nerimân şiirimizde kahramanlığı, yiğitliği ve pehlivanlığı sebebiyle benzetme sebebiyle anılır (Şişman ve Kuzubaş 165).

Nerimân'ın hakkında Şehnâme' de geçen tek macera, ölümüne sebep olan olaydır. Nerimân Feridun'un emriyle Sipend dağındaki ulaşılması zor yüksek kaleye saldırmaya gitmiş, başarılı olamamış ve kalenin kapısında beklerken yukarıdan atılan bir taşın kafasına isabet etmesi sonucu ölmüş. Oğlu Sam Neriman'ın intikamını almak için çok çaba sarf etmiş fakat kaleye ulaşamamıştır (Tökel 96).

Beyânî aşağıdaki beytinde pehlivan Nerimân'ı gücü vesilesiyle anar. Övdüğü zata hitaben, nice harp meydanlarını düzenleyen Nerimânlar, nice inatçı düşmanların takatini tüketen Rüstemler onun saltanatına itaat ettiler manasında şu beyti zikreder:

Nice şeh ma'reke-perdâz u Nerîmân-heybet

Nice şeh Rüstem-i tâkat-şiken-i hasm-ı 'anîd K.3/259

Bu beyitte ise şair, felek ile yani kader ile bir güreşe tutuşsam ve Nerimân gibi kahramana bir hamle eylesem manasında Nerimân'ı pehlivanlığı sebebiyle anmıştır.

8 Mani divanda G.209/2 ve G.556/5 numaralı beyitlerde aynı manada geçmektedir.

9 Nerimân divanda K.3/67 ve G.613/4 numaralı beyitlerde aynı manayı ifade için kullanılmıştır.

Küşti-gîrâne tutuşsam pehlevân-ı çarh-ıla

Kahramânî hamle vü ceng-i Nerîmân eylesem G.526/5

Bir başka beyitte şair yine Nerimân'ı güçlü pehlivanlığı vesilesiyle anmış ve dünyanın geçiciliğini, böyle her yerde namı söylenen yiğitleri bile yok ettiğini, şan, şeref, nam, şöret, güç, saltanat gibi her şeyin geçici olduğunu ifade etmiştir:

Kanı ol söylenen sâhib-kırân-ı maşrık u mağrib

Ne Rüstem ne Nerîmân u ne Gîv ü Güstehem kaldı G.756/5

1.15.Nüşirevân/Kisrâ: Kubâd'ın oğludur. Nuşirevân/ Nuşinrevân/ Kisrâ gibi isimlerle anılmıştır. Kubâd'ın ölümünden sonra tahta çıkmış, adaletle hükmetmiştir Hz. Peygamber'in döneminde yaşadığı söylenmektedir. Nüşirevân, divan şiirinde en çok zikredilen Şehnâme kahramanlarından birisidir (Şişman ve Kuzubaş 166).

Hükümdarlığı süresince ülkesini mamur etmek için ilim adamları yetiştirilmesini desteklemiştir. Adaletli ve ahlaklı bir hükümdar olan Nüşirevân zamanında halk refah içinde huzurla ömür sürmüştür. Şehnâme'de adı beş bin beyitte geçer (Yıldırım, Fars Mitolojisi 558-559).

Klasik Türk edebiyatında genellikle şairler, Nüşirevân ile övülen kişi arasında bir münasebet kurarlar ve övülen kişiyi Nüşirevân'dan üstün tutarlar.

Şair Beyânî aşağıdaki beytinde Kisrâ'nın(Nuşirevân) adaletinden dem vurarak, övdüğü kişinin ne kadar adil olduğunu, cihani nasıl adaletle yönettiğini anlatmak istemiştir:

'Adl-i Kisrâ añılır şimdi velî şâh-ı cihân

Eyledi silsile-i 'adlini evtâd-ı vasîd K.3/33

1.16.Rüstem: Sam'ın torunu, Zâl'ın babası olan Rüstem, Feramurz'un babası ve Bijen'in de dedesidir. **Şehnâme'ye göre** Zal'ın karısı Rüstem'e hamileyken doğumu gerçekleştirememektedir. Zâl çaresiz kalınca Simurg'dan yardım ister. Simurg bu doğumun normal bir doğum olmayacağını, doğacak bebeğin olağanüstü olduğunu, kadının karnının yarılması ve bu yolla çocuğun çıkarılması gerektiğini söyler. Sonrasında tedavi için kullanılmak üzere bir takım ilaçlar verip gider. Bu çok zor gerçekleşen doğum sonrası bebek dünyaya gelince annesi "oh kurtuldum!" der ve bebeğe "kurtuldum" anlamına gelen Rüstem adı verilir. Bebek normal bir bebek değildir, saçları kırmızı, yüzü ve elleri kan gibidir. Yeni doğduğu halde bir yaşında gibidir (Tökel 96).

Rüstem, insanüstü özelliklere sahiptir. Bebeklik döneminde on dadıdan birden süt emen Rüstem, süttten kesilip yemek yemeye başladığında beş kişinin yiyeceğini yer-

miş. Henüz sekiz yaşlarında güçlü bir delikanlı görünümündeymiş. Rüstem bir gün bahçede azgın bir fili öldürmüş ve bu onun kahramanlık gösterdiği ilk başarısı olmuştur. Daha sonra babası Zal'in yerine geçmiştir. İran ordusuna karşılaştıkları bütün sıkıntılarda yardım etmiştir. Rüstem için dünyayı soluklarıyla yakabilecek bir timsah benzetmesi yapılır. Felaketlerle dolu yedi ülkeyi geçip padişahı kurtarması, kılıcı, hançeri, mızrağı, gürzü ve bilek gücüyle düşmanlarının korkulu rüyası olmuştur. Rüstem bir savaşta binlerce kişiyi öldürecek bir güce sahiptir. Kardeşi Şagâd onu bir kuyuya atarak öldürmüştür. Rüstem edebiyatımızda adı çok geçen bir Şehnâme kahramanıdır. Zaman zaman Tehemten adıyla da anılır. Rüstem, çoğu zaman kılıcı, hançeri, gürzü, yayı ve bileğinin gücü ile kahramanlık sembolü olarak anılır ve övülenle arasında benzerlik ilişkisi kurulur (Şişman ve Kuzubaş 168).

Beyânî bu beyitte, aşk âleminde Rüstem gibi yiğit olmak gerek diyerek Rüstem'i yiğitliği vesilesiyle anmıştır:

Olmayan ser-bâz olmaz 'arsa-i 'aşkuñda merd

Merd-i meydân-ı mahabbetdür olan Rüstem-neberd G.079/1

Bir başka beyitte gam ve keder hücum etse de gönlünün Rüstem gibi güçlü olduğunu ifade eden Beyânî Rüstem'in gücüne telmihte bulunmuştur:

Ne bâküm var benüm Efrâsiyâb-ı gam hücûmından

Dil-i pür-zûr gibi bir tehemten Rüstemüm vardır G.207/310

Bu beyitte ise sevgilinin kaşını kemana benzeten şair, o kemanın yayını çekmenin çok zor olduğunu herkesin çekemeyeceğini ancak kendisinin Rüstem gibi güçlü olduğunu ifade etmiştir:

Rüstemâne çeken ancak benem ey kaşı kemân

'Aşkuñuñ yayını her şahs-ı heyûlâ çekemez

Aşağıdaki beyitte şair, aşk acısının ağırlığını taşımak için yine Rüstem gibi yürekli ve bu ağır yükü taşımada onun gibi kuvvetli olmalı demektedir:

Rüstem-yürek ol deh menini çekmege sâkî

Cem edemez ol rıtl-ı girân-bâra tahammül G.489/6

Burada ise gönüldeki gam acısını çekmek için Rüstem gücünde bir sabır gereklidir diyerek, Rüstem'in bilmeyerek oğlu Sührâb'ı öldürmesine telmihte bulunmuştur.

Gel yetiş ey Rüstem-i sabr u tahammül bir nefes

10 Rüstem G.329/3 numaralı beyitte de aynı manada kullanılmıştır.

Çâk çâk etdi derûnum hançer-i Sührâb-ı gam G.495/2

Şair zaman zaman kendi şiiri hakkında yani poetikası hakkında bilgi vermiştir: Şiir âlemini çarpışma meydanına benzetip, kendisini de bu meydanın tertip edicisi olarak tanımlayarak, Rüstem gibi yazdığını Güstehem'in kendisine denk olmadığını ifade etmiştir:

‘Arsa-i nazmuñ Beyânî ma‘reke-perdâziyam

Rüstem-i tab‘umla hem-meydân olur mı Güstehem G.511/5

Burada ise dünya âlemini gam, bela yeri şeklinde nitelemiş ve Rüstem olursa da aciz kalacağını ifade etmiştir:

Bu meydân-ı belâda ger olursañ Rüstem-i ‘âlem

Zebûn eyler seni râh-ı mahabbetde gam-ı ‘âlem G.516/1

Rüstem ile ilgili aynı ve benzer manalarda kullanılan diğer beyitler¹¹

1.17.Sührâb: Rüstem'in bir Türk kızından olan oğludur. Daha küçük yaşta babası gibi kahraman olur. Rüstem'den ayrı yaşadığından dolayı birbirlerini tanımazlar. Rüstem onunla savaşta karşılaşır ve onu öldürür. Sonra oğlu olduğunu öğrenince büyük ıstırap çeker. Sührâb'ın ölümünün anlatıldığı bölüm Şehnâme'nin en dramatik bölümlerindedir (Şişman ve Kuzubaş 175).

Şair bu beyitte çektiği kederin büyüklüğünü ifade etmek için oğlu Sührâb'ı öldürmenin acısına, ıstırabına dayanacak güçte olan Rüstem'in sabrından istediğini, kendi kederini Sührâb'a ihtiyaç duyduğu tahammülü ise Rüstem'e benzetir:

Gel yetiş ey Rüstem-i sabr u tahammül bir nefes

Çâk çâk etdi derûnum hançer-i Sührâb-ı gam G.495/2

1.18.Şîrîn: Ermen padişahının kızı olan Şîrîn, İran padişahı Hüsrev'in hanımıdır. Hüsrev, bir seyahati esnasında gördüğü Şîrîn'e âşık olmuş, onu Ermen'den İran'a getirmiştir. Hüsrev'in ölümünden sonra, kendisinin de ölmüş sayılması gerektiğini, kendisinden kimseye hayır olmadığını söyleyerek, Hüsrev'in mezarının başında zehir yutarak ölmüş. Şîrîn, edebiyatımızda adı en çok geçen bayan kahramanlardandır. Şîrîn bazen Hüsrev'le bazen de Ferhâd'la anılır. Şairler şiirlerinde genelde sevgiliyle Şîrîn arasında benzerlik kurarlar. Şehnâme'den yola çıkarak İran edebiyatında ve Türk edebiyatında pek çok Hüsrev ü Şîrîn mesnevisi kaleme alınmıştır. Ferhad ile Şîrîn hikâyeleri anlatılmalıdır. Şiirimizde geçen Şîrîn tasavvurları daha çok bu mesnevilere dayanmaktadır. Şîrîn'in Ferhâd'la macerası, Ferhad'ın dağları delmesi

11 G.519/, G.519/2, G.519/3, G.602/6, G.616/3, G.662/1, G.693/4, G.699/5, G.756/5, G.812/4, G.813/2, G.834/4, G.845/3.

benzeri olaylar Şehnâme’de yoktur (Şişman ve Kuzubaş 176).

Beyânî, aşağıdaki beytinde sevgiliye bağlılığını, aşkını, Şîrîn için dağları delen aşğın haline benzetmiştir:

Etdi beni cân-ıla saña bende-i meftûn

Şîrîne eden Kûh-keni ‘aşk-ıla lâlâ G.015/3

Bu beyitte de yine Şîrîn’i Ferhâd’ın ona olan aşkı sebebiyle hatırlatan şair, “Nasil Ferhâd Şîrîn’in saçlarını hatırladığında aşkıdan inliyorsa bende öyle bir aşk belasında feryad etmedeyim” manasına gelen sözleri zikretmiştir:

Zülf-i Şîrîn’i añup kûhda inler Ferhâd

Beni gör kim edirem deşt-i belâda feryâd G.072/112

Aşağıdaki beyitte ise şair, “Her Şîrîn dillinin Ferhad’ı olmayız, biz aşk papağanıyız, sözü şeker gibi tatlı ister gönlümüz” manasına gelen sözlerle yine Ferhad ile Şîrîn aşkına telmihte bulunulmuştur:

Olmazuz Ferhâd’ı her Şîrîn-zebânuñ hâsılı

Tûtî-i ‘aşkuz şeker-güftâr ister gönlümüz G.351/3

Bir diğer beyitte ise şair, ilahi aşkın hakiki aşk olduğunu, meşhur Ferhad’ın Şirin’e olan aşkının kıymetsiz olduğunu, beşeri aşkın, dolayısıyla Şirin’in Leyla’nın kendisi için önemli olmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

Dediler Ferhâd u Kays’a şâh-ı ‘aşkuñ çâkeri

Leylî’ye biz de kenîzek Şîrîn’e dâdı derüz G.367/4¹³

Başka bir manayı ifade etmek için, yine Ferhâd ve Şîrîn aşkına telmihle şair Beyânî, kendisine seslenerek, şirin sevgilisinin güzelliğini tarif ederken, “Kalemin Ferhâd’ın baltası olsun, öyle aşkla yaz sözlerini” manasına gelen şu dizeleri zikretmiştir:

La’l-i şîrînini vasf eyle Beyânî yârûñ

Kân-ı dilde kalemûñ tîşe-i Ferhâd eyle G.715/5

1.19.Zâl: Sâm’ın oğlu olan Zâl’e, Zâl-i Zer veya Destan da denir. Küçükken saçları beyaz olduğu için ayıplı sayılmış ve Elburz dağına bırakılmıştır. Dağda Sîmurg tarafından beslenmiş, büyütülmüştür. Zâl, süt bulamayınca kan emmiş, çok zor şartlarda

12 Şîrîn G.208/2, G.209/, G.293/4, G.334/7 ve G.629/3 numaralı beyitlerde de aynı manada kullanılmaktadır.

13 Şîrîn G.650/3 ve G.737/4 numaralı beyitler de aynı vesileyle söylenmiştir.

hayatta kalmıştır. Anlatılana göre Sâm'a rüyasında bir çocuk müjdelendir Sâm, Zâl'i bulur sonra birlikte Zâbil'e giderler. Zamanla Zâl, bilgi ve hünerde çok üst seviyeye ulaşınca İran'ın koruyucu kahramanı olur. İran askerlerinin başı nerede derde girse yardımlarına koşar. Türk şiirinde Zâl, daha çok kahramanlığı ve yiğitliğiyle kendisine benzetilen konumundadır (Şişman ve Kuzubaş 179).

Şair, beytinde Zâl'in zorlu hayatına telmihle aşk yolunun zahmetli olduğunu, kendisinin âciz kaldığını şu sözlerle ifade etmiştir:

Pîr-i 'aşkam gerçi ammâ zûr-bâz-ı gayretem

Sahtdur çekmez kemân-ı âhenînüm Zâl-i çarh G.068/4

Bu beytinde ise; Zâl yiğitliği dolayısıyla anılmış, zamanın yiğitlerine, kahramanlarına seslenen şair, onların zulmünün kılıcından korkmadığını, Allah'ın takdirine inandığını, hiçbir şeyden korkmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

Tîğ-ı bî-dâduñdan ey Zâl-i zamâne korkmazuz

Cismümüzde cevşen-i takdîr yokdur bâkümüz G.350/6

Bir diğer beyitte ise Beyânî, yine Zâl'in yiğitliğinden, bu defa başka bir amaçla bahsetmiştir. Dünyanın fani olduğunu, ne yiğitlerin gelip gittiğini, Zâl'in kahramanlığını, çocukken Elburz dağına terkedildiği halde hayatta kalmakta yaşadığı zorlukları hatırlatarak, öyle Zâl gibi yiğitlerin bile dünyada kalamadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

Ne Zâl-i zer ne Gîv ü Güstehemler kaldı dünyâda

Ne Rüstemler cihâna Kahramân14-âsâ gelüp gitti G.812/4

SONUÇ

Bu çalışmanın neticesinde Beyânî Divanı'nda on dokuz Şehnâme kahramanı geçtiği tespit edilmiştir, toplam yüz elli beyitte adı geçen kahramanlar alfabetik sıraya göre şöyledir: Behmen, Behram, Bihzâd(Behzâd), Bîjen, Cem/Cemşîd, Dârâ, Efrâsiyab, Gîv, Güstehem, Hızır, İskender, Keykubâd, Mani, Nerimân, Nûşîrevân/Kisrâ, Rüstem, Sührab, Şîrîn, Zâl. Divanda en çok altmış iki beyitle Cem/Cemşîd, sonra yirmi iki beyitle Rüstem ve on iki beyitle Şîrîn adlı kahramanların geçtiği tespit edilmiştir.

Behmen adaleti vesilesiyle, Behram avcılıktaki, Bihzâd ve Mani ressamlıktaki

14 Kahraman pehlivan anlamına gelmektedir. İran hurâfâtında Pişdâdiyân sülâlesinden Rüstem-i Zâl gibi meşhur ve kahraman-ı katil lakabıyla anılan bir pehlivanmış. Üç yaşında devler tarafından kaçırılıp kaf dağında beslenmiş büyütülmüş on dört yaşına geldiğinde devlerle güreşir hale gelmiş hatta onları saman çöpü gibi fırlatıp atarmış(Onay, 298).

şöhretleri sebebiyle kullanılmıştır, Bijen Münije'ye olan aşkı uğruna girdiği savaşlar, verdiği mücadele ve çektiği sıkıntılar vesilesiyle anılmış, Cem/Cemşid ise saltanatı, eğlenceye olan düşkünlüğü, kurduğu eğlence meclisleri, meyhane, işret, kadınlara düşkünlüğü, şarap ve kadehi sebebiyle anılmıştır. Dârâ ve Efrâsiyab güçleri, hükümdarlıkları, kahramanlıkları vesilesiyle kullanılmış, Gîv, Güstehem, Nerimân ise daha çok pehlivanlıktaki şöhretleri sebebiyle zikredilmiştir. Şîrîn sevgiliye bağlılığın, aşkın sembolü olması vesilesiyle kullanılmış, onun için dağları delen aşığı Ferhad ile birlikte zikredildiği de olmuştur. Rüstem daha çok yiğitliği, kahramanlığı ile anılırken ayrıca oğlu Sührâb'ı bilmeden öldürmenin acısıyla çektiği gamın kederin büyüklüğünü ifade etmek için de kullanıldığı görülmüştür. Hızır'ın adı ab-ı hayat vesilesiyle bazı beyitlerde yalnız geçerken, bazı beyitlerde ise ab-ı hayatı İskender ile birlikte karanlıklar ülkesinde aradıkları için adları birlikte anılmıştır bundan başka olarak İskender'in gücü ve saltanatının büyüklüğü vesilesiyle de kullanıldığı tespit edilmiştir. Keykubâd mülkü, saltanatı sebebiyle ve son olarak Zâl'in ise yiğitliği, kahramanlığı, yaşadığı zor hayat ve hayatta kalmak için verdiği mücadele sebebiyle kullanıldığı tespit edilmiştir.

Beyitler anlam bakımından incelenmiş ve kahramanların hangi yönleriyle ve hangi manayı ifade etmek vesilesiyle kullanıldığı açıklanmıştır. Kahramanların adlarının farklı anlamlarda geçtiği beyitler metin içerisinde verilerek açıklanmış ve aynı anlamı taşıyan beyitlerin ise sadece divandaki yer numaraları dipnot şeklinde verilmiştir.

KAYNAKÇA

Beyânî Dîvânı. <http://ekitap.ktb.gov.tr/>

Başpınar, Fatih. “17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Dîvân'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)”: İstanbul 2008, 808 s. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2008.

Ağarı, Şerife. “Bir Övgü Unsuru Olarak Şehnâme Kahramanlarının Türk Şiirindeki Dönüşümü: Bâki-Nedim Karşılaştırması.”, 2018.

Şişman, Bekir, Kuzubaş M. Şehnâme' nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri. Ötüken Yayınları, 2007

Tökel, Dursun Ali. Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2016.

Yıldırım, Nimet. İran Mitolojisi. Pinhan Yayınları, 2012.

Yıldırım, Nimet. Fars Mitolojisi Sözlüğü. Kabalcı Yayınları, 2008.

Yıldırım, Nimet. Fars Mitolojisi Sözlüğü. Dergâh Yayınları, 2008.

Canım, Rıdvan. Divan Edebiyatının Kaynakları. Paradigma Akademi Yayınları, 2021.

Pala, İskender. Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü. Kapı Yayınları, 2014.

Onay, A. Talat. Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.